

UDK 808.62–316.4:656.6
886.2.07 Babić, B.
Izvorni znanstveni članak
Prihvaćeno za tisak 19. 12. 1997.

Diana Stolac
Filozofski fakultet, Rijeka

Zapovjed brodovnih obava Bože Babića iz 1878. godine

U radu je predstavljeno djelo Bože Babića, začetnika hrvatske pomorske leksikografije. Posebno se analizira njegov rječnik *Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku* iz 1878. godine. To je mali trojezični specijalni rječnik, u kojemu je građa podijeljena u 14 značenjskih skupina. Autor prati zbivanja na brodu od razvijanja jedara preko upravljanja brodom pod različitim vjetrovima do usidrenja i nudi hrvatske zapovijedi, koje bi trebale zamijeniti talijanske i njemačke službene zapovijedi, odnosno onodobni uzus na brodovima s hrvatskim mornarima — svojevrsnu smjesu hrvatsko-talijanskih zapovijedi.

Djetinjstvo i mladenačka dob jezikoslovca Milana Moguša vezana je uz Senj i naselje Sveti Juraj u njegovoj neposrednoj blizini. Gotovo stoljeće ranije jedan je Jurjevcin kročio još neutritim jezikoslovnim stazama — pomorski leksikograf Božo Babić. Na poticaj akademika Milana Moguša počela sam prije više godina proučavati djelo Bože Babića.

Ovom prigodom izdvajam po mnogočemu posebnu Babićevu knjižicu **Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku**, od čijega se tiskanja 1998. godine navršava 120 godina.

Prije analize ovoga rječnika pokušajmo samo ukratko predstaviti život i djelo pomorskoga časnika, nastavnika i leksikografa Bože Babića, izuzetne ličnosti koja je u drugoj polovini 19. stoljeća obilježila hrvatsku pomorsku leksikografiju.

U Stališu duša župe Sv. Juraj navodi se kao datum rođenja Bože Babića 27. prosinca 1840. godine, a kao mjesto selo Volarice kod Sv. Jurja.¹ Cijeli je svoj život bio vezan uz more. U početku kao kadet u austrougarskoj ratnoj mornarici, zatim nekoliko godina iz zdravstvenih razloga umirovljen, ali opet u

1 **Stališ duša župe Sv. Juraj**, str. 461–464. Ostali se biografski podaci u ovome članku navode prema **Hrvatskoj enciklopediji**, sv. 2, str. 54.

djelatnoj službi, u koje vrijeme bilježimo i njegovo sudjelovanje u slavnoj viškoj pomorskoj bitci između talijanske i austrijske flote 20. srpnja 1866. godine.²

Prekretnica u Babićevu životu svakako je 1874. godina, kada je bio imenovan učiteljem i upraviteljem Nautičke učione u Bakru.³ Tada počinje na talijanskome jeziku predavati nautiku i matematiku u dvogodišnjoj⁴ pomorskoj školi, čiji su učenici mahom bili Hrvati. Za razliku od susjedne riječke pomorske škole hrvatski se jezik u Bakru učio kao obvezni predmet, ali još uvijek nije ulazio u stručnu nastavu.⁵ Naime, službeni je jezik u pomorstvu Austro-Ugarske Monarhije bio talijanski, pa je u svih sedam pomorskih škola na istočnoj jadranskoj obali to bio i nastavni jezik. Također su se i stručni ispiti za nautička zvanja mogli polagati isključivo na talijanskom. Nešto kasnije zakon je dopustio još i njemački i mađarski, ali ne i hrvatski jezik. Glavnim je nedostatkom za prihvaćanje hrvatskoga kao jezika na kojemu je moguće izvoditi stručnu nastavu ili polagati nautičke ispite naznačeno nepostojanje hrvatskoga pomorskog nazivlja. U tome je Božo Babić našao veliki izazov — izazov koji će ga voditi sljedeća desetljeća.⁶

- 2 O sudjelovanju u viškoj bitci Babić piše u svojem pomorskome putopisu **Mlad mornar** iz 1875. godine.
- 3 Državna nautička škola u Bakru osnovana je 1848. godine za banovanja Josipa Jelačića, a radom je započela sljedeće školske godine. U vrijeme apsolutizma izgubila je status državne škole, ali joj je vraćen 1871. godine. Za više podataka o bakarskoj pomorskoj školi usp. radove iz popisa literature pod br. 2 i 9, te spomenice škole pod br. 1, 10, 15 i 21.
- 4 Drugu polovicu 19. stoljeća, a naročito upravo vrijeme upravnništva Bože Babića, karakteriziraju kvalitetne reorganizacije pomorskoga školovanja. One su uvjetovane značajnim promjenama u pomorstvu. Naime, višestoljetna vladavina jedrenjaka snažno je poljuljana pojavom parnoga stroja (1763. godine), odnosno njegovom primjenom na brodove (1807. godine). Brodovi na paru počeli su svoju dominaciju na moru do potpunoga istisnuća brodova na jedra. Nautička učiona u Bakru pratila je te promjene pa su učenici 1876./77. školske godine, prije svih drugih državnih pomorskih škola u Austro-Ugarskoj Monarhiji, pored prvoga pripravnog i drugoga nautičkog razreda dobili još i treći nautički razred. Ni to nije bilo za suvremenoga nautičara dovoljno pa se 1882. godine školovanje pomoraca proširilo na četiri razreda. Ipak, valja reći da su rigidni nastavni programi i dalje u središtu imali *manovru* jedrenjaka, dok se upravljanje parobrodom savladavalo u praktičnome dijelu školovanja — školskim izletima na brodu »Margita«, a kasnije na »Vili Velebita«, odnosno za vrijeme ljetne prakse na parobrodima Kraljevske pomorske oblasti u Rijeci.
- 5 Više podataka o nautičkom školovanju u 19. stoljeću, posebno o nastavnom jeziku, nalazi se u radovima iz popisa literature pod br. 3, 4, 5 i 20.
- 6 Nepostojanje sustavne hrvatske pomorske terminologije jasno su kao problem osjećali i drugi časnici i nastavnici pomorskih škola. Tako je još prije Babićeva djelovanja upravitelj CK zavoda brodoslovlja u Rijeci Jakov Anton Mikoč ostavio u rukopisu mali pomorski rječnik naslovljen **Rječnik rukokretni** (1852. godine). Inače se riječke pomorske škole nisu isticale radom na stvaranju pomorskoga nazivlja. S druge je strane pomorsku školu u Bakru obilježavala živa sakupljačka djelatnost. Svoj su doprinos stvaranju hrvatskoga pomorskog nazivlja dali mnogi nastavnici bakarske škole: Narcis Damin, Luka Roić, Juraj Carić, Bare Poparić, Dezi-der Kasumović, Milan Miholjević, Nikola Gerechtshammer i drugi, skupivši oko 2.700 naziva. Kada se 1921. godine Rudolf Crnić uputio u izradu novoga rječnika pomorskoga nazivlja, polazište mu je bilo upravo nazivlje za brodsko korito i jedrilje sakupljeno u Bakru. O tome usp. radove iz popisa literature pod br. 7, 8, 12, 13, 16, 19, 22 i 23.

Naime, i kada je 1882. godine Božo Babić prestao biti upraviteljem škole, njegova veza s pomorskim temama nije prestala. Ostao je upornim sakupljačem hrvatskoga pomorskog nazivlja, a, što je također vrlo značajno, rezultate svoga rada marljivo je objavljivao, čime su oni postali dostupni javnosti i bivali upotrebljavani.

Umirovljeni ravnatelj Nautičke učione u Bakru Božo Babić umro je 8. studenoga 1912. godine u rodnome Jurjevu kod Senja, ne dočekavši da se u njegovoj školi stručna nastava izvodi na hrvatskom jeziku. Premda će to biti tek 1918. godine, može se ustvrditi da je bakarska pomorska škola bila prva koja je u stručne predmete uvela hrvatski jezik.

Svoje mjesto u povijesti hrvatske leksikografije Božo Babić je zaslužio s čak pet⁷ knjižica pomorske tematike, na ukupno oko 200 stranica. Premda neke od njih svojim naslovima ne daju naslutiti da bi se radilo o leksikografskim djelima, sve ih, cjelovito ili dijelom, možemo smatrati rječnicima.

Opći pomorski rječnici stoje na početku i na kraju Babićeva bavljenja pomorskim nazivljem, čime najbolje govore o autorovu cilju — uvođenju hrvatskoga jezika kao ravnopravnoga u društvo pomorskih jezika u Austro–Ugarskoj Monarhiji. Prvi je Babićev rječnik **Morski riečnik hrvacko–srbski usporedjen sa italijanskijem jezikom od jednoga pomorca** iz 1870. godine ujedno i prvi hrvatski tiskani pomorski rječnik. Babićev **Pomorski rječnik ili nazivlje za brodarenje po moru** iz 1901. godine rezultat je više od tri desetljeća traženja najboljih rješenja u hrvatskome pomorskome nazivlju.

Mladi mornar ili Put brodom iz Senja u Trst, Crta iz života pomorca Hrvata iz 1875. godine naslovom kazuje da je pomorski putopis, ali ne zaima nas samo kao književni tekst. Stranice knjige obogaćene su s više od 300 bilježaka, od kojih se većina odnosi na pomorske nazive. Pridodan je i rječnik — **Nizac hrvatskih rieči po moru, kako se čuju u samom narodu**. Taj je, pak, rječnik jedini u tiskanu Babićevu opusu s hrvatskim natukničkim nizom. Otuda je opravdano veliko značenje koje mu se pridaje. Također je sa svoje 83 stranice i njegovo najopsežnije djelo.

Specijalni su pomorski rječnici **Nazivlje korita i jedrilja broda u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku** iz 1877. te **Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku** iz 1878. godine. U oba je rječnika građa grupirana u semantičke grozdove. Uređenje rječnika prema pojmovnim i semantičkim kriterijima leksikološki je opravdano i u skladu je s korpusom koji pojedini rječnik predstavlja. Prikaz semantičkih krugova je, naime, nedvojbeno najadekvatniji za specijalne rječnike. Za razliku od općih

7 To su sljedeća djela Bože Babića: **Morski riečnik hrvacko–srbski usporedjen sa italijanskijem jezikom od jednoga pomorca**, Trst 1870., 17 str.; **Mladi mornar ili Put brodom iz Senja u Trst. Crta iz života pomorca Hrvata**, Kraljevica 1875., 83 str.; **Nazivlje korita i jedrilja broda u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku**, Kraljevica 1877., 22 str.; **Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku**, Bakar 1878., 20 str.; **Pomorski rječnik ili nazivlje za brodarenje po moru**, Senj 1901., 61 str. Jezikoslovne analize Babićevih rječnika usp. u radovima iz popisa literature pod br. 16, 17 i 18.

rječnika kojima se služimo kada nas zanima pojedina riječ, pa je abecedni prikaz građe najprimjereniji, specijalni rječnici imaju dodatnu funkciju da svaki pojam koji spominju smještaju u skupinu pojmova koji su mu po namjeni bliski, dakle oblikuju značenjske krugove. U **Nazivlju** je Babić građu podijelio u 20 značenjskih skupina, opisujući tako dijelove broda, jedrilje i oputu prema smještaju na brodu. U **Zapovjedi** je 14 značenjskih skupina, a prate zbivanja na brodu od razvijanja jedara preko upravljanja brodom pod različitim vjetrovima do usidrenja. U takvu se načinu iznošenja građe vidi promišljenost i poznavanje leksikografskih i leksikoloških pravila.

Za ovu smo prigodu izdvojili upravo **Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku** iz 1878. godine.⁸ To je Babićeva četvrta knjiga, ali istovremeno prva koja na naslovnoj stranici navodi puno ime i prezime autora — Bože Babića. Do tada se na njegovim djelima nalazio samo inicijal imena i prezime, a na prvome rječniku čak ni to — tek oznaka »od jednoga pomorca« na naslovnici, i potpis »Sastavitelj« iza uvodnoga teksta. Također je to i jedina Babićeva knjiga tiskana u Bakru, sjedištu pomorske škole kojoj je tada bio upraviteljem.

U uvodnom obraćanju »rodoljubivoj mornarici« autor kaže: »Manjkajuć našoj mornarici ovakovo djelce, naumih ga izdati namjerom, da bi joj ujedno mogla poslužiti uputom i u zapovjed brodovnih obava u hrvatskomu jeziku, što se u našoj trgovačkoj mornarici i onako obavlja nekome smjesom hrvatsko–talijanskoga nariječja« (str. 3). Polazište mu je bila knjiga izašla u Trstu 1854. godine **Anhang zum italienisch–deutschen Wörterbuch zum Gebrauch für die k. k. Kriegs–Marine**.

Knjižica ima samo 20 stranica. Premda naslov sugerira drukčiji redosljed jezika, natuknički je niz talijanski, slijede prevedenice na hrvatskom i njemačkom jeziku. U ovom ćemo prikazu analizirati središnji, hrvatski stupac, a ostale ćemo stupce prikazati u osnovnim naznakama, te konzultirati ih gdje bude potrebno.

Rekli smo da je građa podijeljena u 14 semantičkih skupina. Rječnik započinje zapovijedima vezanim uz razvijanje jedara, da bi se dalje pratilo ponašanje broda i rad mornara u različitim meteorološkim uvjetima. Stoga su naslovi značenjskih skupina sljedeći:

1. <i>Razviti jedra</i>	8. <i>Sustaviti brod</i>
2. <i>Pod jedrih za liepa vremena</i>	9. <i>Jakim vjetrom</i>
3. <i>Vjetar izpriečava</i>	10. <i>Pod žestokim udarom vjetra</i>
4. <i>Vjetar sve to više izpriečava</i>	11. <i>Izkrmiti</i>
5. <i>Protivnim vjetrom</i>	12. <i>Vjetar je manji</i>
6. <i>Vjetar oživljuje</i>	13. <i>Usidriti se</i>
7. <i>Živim vjetrom</i>	14. <i>U čamcu</i>

8 Na naslovnoj stranici čitamo sljedeće podatke: **Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku od Bože Babića, privr. ravnatelja Kr. nautičke učione u Bakru. / U Bakru / Tiskom Stiglića i Desselbrunnera / 1878.**

Naslovi su dani samo na hrvatskom jeziku, što još jednom dokazuje namjenu knjige hrvatskome mornaru. Dovoljan je samo pogled na naslove odjeljaka, pa da se logično zaključi: autor je morao predložiti jasne, razumljive a istovremeno kratke zapovijedi. Naime, o preciznosti zapovijedi ovisi njeno izvršenje, a o njemu pak sigurnost plovidbe. Nevrijeme može stvoriti značajnu buku u komunikacijskom kanalu pa je nužno služiti se zapovijedima koje sadrže što manje zalihosti, dakle — kratkim i jednoznačnim. Stoga u ovome rječniku dominiraju glagolski oblici, naročito imperativi. Osim toga, da ne bi bilo nesporazuma, iznimno se rijetko nude sinonimi, što je inače odlika Babićevih općih pomorskih rječnika.

Iz ovoga proizlazi da je opravdano jezikoslovnu analizu započeti prikazom upotrijebljenih glagolskih oblika, budući da se njima označuju radnje koje mornari moraju obaviti u određenim trenutcima plovidbe.

Nosilac je zapovijedi imperativ. Nalazi se u više od stotinu zapovijedi, što je pak više od trećine svih zapovijedi zabilježenih u Babićevu rječniku. Imperativ je — bez izuzetka — u drugome licu jednine, ali glagolski vid nije određen, pa se sporadično javljaju parovi *diži — digni, spuštaj — spušti; okreći — okreni...* Analiza pokazuje da se imperativ pojavljuje u rečenicama različitih sintaktičkih konstrukcija. Pomorske zapovijedi mogu biti jednočlane rečenice, premda je predikat češće dopunjen izravnim objektom, dok se složenim rečenicama zapovijedaju dvije naporedne ili uzastopne radnje. Neovisno o sintaktičkoj strukturi, jedna od zajedničkih značajki u svim ovim zapovijedima jest da je oblik imperativa na početku rečenice. Time je jasno označeno na kojem je dijelu zapovijedi naglasak. Pokazuju to svi primjeri iz hrvatskoga stupca, na primjer: *Opremi vitao; Obrati krmilo; Spuštaj košna jedra; Učvrsti praće, klobučnice i valjajuće klube...*

Pokazuje to i dio talijanskih primjera, npr.: *Cazzare la randa — Zategni zadnjaču — Besahn vorschotten; Issa floc — Diži priečku — Klüver hist auf*, dok je u njemačkim zapovijedima rijetko glagolski oblik na početku, npr.: *Prontare per andare in porto — Spremaj se ući u luku — Vorbereiten zum Ankern*, što i očekujemo poznajemo li narav sintaktičkih odnosa u njemačkome jeziku. Što se talijanskih primjera tiče, a oni su izuzetno zanimljivi jer Babić od njih polazi i njima traži hrvatske prevedenice, oni pokazuju da poredak dijelova zapovijedi ili u hrvatskome stupcu uočena sintaktička struktura u talijanskome nije obvezatna, na primjer: *Timone alla roversa — Obrati krmilo — Steuer verkehrt...*

Odlika je dobre zapovijedi da je kratka i potpuno razumljiva svakome kome je namijenjena. Stoga su u osnovi ovoga dijela pomorskoga nazivlja jednočlane zapovjedne rečenice, npr. *Nakreni; Ukrmi; Izkrmi; Stani; Vozi; Razglavi; Spuštaj...* Spajanjem dviju zapovijedi ostvaruje se ušteda vremena, a nove složene rečenice mogu biti bezvezničke, npr. *Razglavi, skrižaj; Spusti, utegni*, ili sastavne rečenice obvezatno s veznikom *i*, npr. *Suzglavi i zategni; Skrižaj i spuštaj*.

Takve kratke zapovijedi nalazimo i u talijanskome i njemačkome stupcu, npr. *Poggia — Izkrmi — Fall ab*, odnosno spojene, npr.: *Maina, rientra — Spusti, utegni — Holt ein, Unterleesegel ab...*

Da bi se ostvarila potpuna preciznost ovakvih kratkih zapovijedi, rečenice su najčešće proširene objektom. Izdana naredba obično govori o radnji na odre-

denome dijelu korita i jedrilja, pa i očekujemo izravni objekt: *Opremi vitao; Spremaj čampe; Spravi poluge; Obrati krmilo; Kupi vrvinu; Zategni zadnjaču; Skrati orepinu; Utegni priečku...* Da je takva zapovijed preciznija od one bez objekta, vidi se u usporednim zapovijedima. Tako samo stvarni kontekst pomaže razumijevanju zapovijedi: *Spuštaj; Suzglavi i zategni*, dok su naredbe s izrečenim objektom razumljive i izvan konteksta: *Spuštaj košna jedra; Suzglavi donja jedra; Zategni zadnjaču*. Naime, ista se radnja može vršiti na različitim objektima, odnosno konkretno na brodu mogu se dizati i ubirati razna jedra, natezati ili skidati oputa... Stoga je izricanje objekta u takvim zapovijedima obvezatno: *Uberi zadnjaču : Uberi košna jedra; Diži nastavke : Diži gornje križe : Diži gornja jedra : Diži veliko letno jedro...* Iz primjera je vidljivo kako dodatnu preciznost daje uporaba obvezatnih semantičkih atributa. S druge je strane moguće na istome objektu obavljati različite radnje, pa bi ispuštanje glagolskoga oblika dovelo do pomutnje na brodu: *Zategni zadnjaču : Drži zadnjaču; Digni vesla : Pušti vesla...*

U zapovijedi je katkada uz predikat važno dati i neku priložnu oznaku, npr. *Okreni zada; Okreni obratno sprieda; Nakreni do kraja; Kreni do kraja na krmu; Zategni zadnjaču po sriedi; Odveži podveze na košnih jedrih i na zadnjači; Vozi desno, izpodsebe lievo...*

Isti se glagolski oblik može naći u različito strukturiranim zapovijedima, npr. *Nakreni; Nakreni do kraja; Nakreni vjetrom*.

Zaokružimo iznošenje zapovijedi s imperativom nekim pojedinačnim primjerima: *Kormaru prihvati; Okreći vitlom; Uberi košnjače, ili uberi sve; Spremaj se na priečanje; Spremaj se ući u luku; Pripremi sidra i verige za usidriti se...*

Osim imperativa zapovijedi se često izriču infinitivom, npr. *Dignuti vanjsku priečku; Iztezati sidro; Izložiti pobočnicu i razviti donje pobočno jedro...* Često zapovijedi s glagolom u infinitivu ulaze u sinonimijski odnos sa zapovijedi s glagolom u imperativu, npr. *Kupiti vrvinu pobočnih jedara — Kupi vrvinu; Suzglaviti i zategnuti prveno jedro — Suzglavi i zategni prveno jedro...* Zapovjedni ton infinitiva blaži je od zapovjednoga tona imperativa, pa je stoga naredba izrečena imperativom jača. Ipak, to je razlika samo na površinskoj razini. Naime, obvezatnost izvršenja traži i zapovijed izrečena infinitivom, premda naoko više naliči na prijedlog ili opis radnje.

Za razliku od najčešće kratkih zapovijedi s imperativom, rečenice s infinitivom često su duge, pa su ne samo izravne zapovijedi nego i širi opisi zbivanja na brodu, npr.: *Izkrmiti sa podvezanimi košnjačami, prvenom velikom letnjačom i viharnom zadnjačom; Izložiti pobočnicu i razviti donje pobočno jedro; Ubrati najgornja i najdonja jedra...*

Ostali su glagolski oblici iznimni, npr. *Sidro visi; Praće nesmiju se taknuti pod vjetrom; jedro se nabere sa ubraljom i srednjim braljem, prateć zategom* i sl. I ovdje se nalaze zapovijedi koje su više opisi poslova koje u određenim okolnostima treba obaviti. Vidi se to dobro na ovoj — jednoj — Babićevoj zapovijedi, koju navodimo u sva tri jezika rječnika: *Tutte le vele di straglio come i floc nell, issarli devono essere prima cazzati col vento forte, e nel cargare la scotta non viene mollata — Za velika vjetra moraju se sva letna jedra prvo zategnuti nego li se uzdignu; i snimajuć ih mora zateg vazda zametnut biti — Beim his-*

sen aller Stagssegel und Klüver muss früher die Schotte angeholt werden; beim Niederholen bleibt die Schotte fest...

Najsloženija je sintaktička struktura, naravno, zavisnosložena rečenica. Budući da zapovijedi moraju biti kratke i jasne, te ne smiju od recipijenata tražiti dodatan napor u dekodiranju, ovakve su rečenice rijetke. Takav je sljedeći Babićev opis: *Prvo se ubere pod vjetrom onda nad vjetrom, prateć zategom i oglavju. Vjetrolovka ostane zametnuta dok jedro neizgubi mah jer se kod svakog biranja jedra mora paziti, da vjetar nelomi jedrom. Veliko jedro se zatvori za nevremena kad se obmota uzicom...*

Nasuprot ovim poduljim opisima nalaze se posebno kratke zapovijedi. Naime, skraćivanje zapovijedi koja time ne gubi informacijsku vrijednost moguće je neizricanjem glagola, što se u rječniku vrlo često koristi, npr. *Gori; Košnjari i gornjari gori; Na praće; Uzicu na plovac; Čovjek u moru; Unutra trklje; Vesla doli* i sl.

Usporedba s talijanskim i njemačkim stupcem pokazuje da su i u tim jezicima glagoli neizrečeni, npr. *A riva le aspe — Poluge gori — Spillspachen auf Deck; Scandaglio al gavitello — Uzicu na plovac — Eine Leine an die Ankerboje; In croce — Na križe — In's Kreuz...*

Ovakve se zapovijedi ne pojavljuju uvijek u kratkim rečenicama, ali i kada su rečenice naoko duge, radi se o nizu kratkih naredbi većem broju mornara, što pokazuje sljedeća natuknica u Babićevu rječniku: *Pronti ai ghiudazzi, alle scotte, agli imbrogli, delle gabbie, al cargabasso del floc, ai bracci sopravento — Na podigače, na zatege, na brajle košnih jedara, na uteg priečke, na praće nad vjetrom — Klar an den Marsfallen Schotten und Geitauen, Klüverniederholer und Luvbrassen.*

Zastanimo sada na uporabi atributa. Iz navedenih je primjera vidljivo da se u rječniku Bože Babića atributi pojavljuju gotovo u svim zapovijedima. To otvara mjesto sumnji u dobar leksikografski postupak. Naime, atribut upućuje na složenu dubinsku strukturu, pa je u suprotnosti s osnovnim zahtjevom koji smo za zapovijed postavili — kratkoća. Nadalje, atribut se obično veže uz jezik književnih djela, a ne uz znanstveni stil, kojemu stručno nazivlje pripada.

Ipak, obje ove zamjedbe ustupaju pred osnovnom značajkom koju tehničko nazivlje mora poštivati — pred jednoznačnosi. A jednoznačnost, odnosno preciznost, postiže se upravo uporabom atributa, koji su sastavnice višočlanih naziva. Tako dobiveni nazivi jesu profesionalizmi, od kojih se u prvome redu očekuje jednoznačnost, a tek onda, ako je moguće, zadovoljavanje kriterija kratkoće. Precizno pozicioniranje dijelova brodske opreme, a u doba jedrenjaka odnosi se to na jedrilje i oputu broda, posebno je važno i dolazi do izražaja u sustavu brodskih zapovijedi. Kapetanu broda mora biti omogućeno s malo riječi izdati mornaru zapovijed koje uže treba pritegnuti ili opustiti, on nema vremena za nejasne i neprecizne opise, a greške mogu biti sudbonosne. Trenutci u kojima se zapovijedi izdaju mogu biti kritični za opstanak broda, stoga je nužno da mornaru budu aspolutno razumljive, jednoznačne: *Zatvoriti najgornja jedra i utegnuti vanjsku priečku, gornja letna jedra i gornju zadnjaču.* Iz toga se vidi da su ponekad upravo takvi, dugi nazivi, nužni da bi se preciz-

no obilježio neki pojam koji je mali ali važan dio mikrosustava unutar makrosustava (broda). Stoga su ovi atributi semantički obvezatni.

Tako i u talijanskim i u njemačkim ekvivalentima u ovome rječniku, što su pokazali već navedeni primjeri, a tako i u nazivljima drugih struka. Tvorbene mogućnosti njemačkoga jezika, zbog kojih hrvatskim dvočlanim sintagmama najčešće odgovaraju njemačke složenice, nisu u suprotnosti s iznesenim, jer u dubinskoj strukturi također pokazuju postojanje obvezatne atribucije. Pokazuje to usporedba triju stupaca u rječniku u kojima čitamo sljedeću dulju zapovijed: *Allestirsi per molar le vele, gabie, papafighi e contra, trevi sugli imbrogli — Spremaj se, da otvoriš košna, gornja i najgornja jedra, donja jedra na ubraljah — Klar zum Beisetzen der Mars-, Bram- u. Oberbramsegel, dio Untersegel auf den Geitauen*. U talijanskom se nazivlju za vrste jedara upotrebljavaju netvorbene riječi ili izvedenice, u hrvatskome sintagme s obvezatnom semantičkom atribucijom, a u njemačkom složenice. To nam govori o različitim tvorbenim mogućnostima ovih jezika, ali i o izgrađenosti pomorskoga nazivlja u vrijeme sastavljanja rječnika.

Zastanimo na još jednoj dilemi vezanoj uz ovu Babićevu knjigu. Naime, nazvali smo je rječnikom, premda su upravo izneseni rezultati analize jasno pokazali da se u stupcima ne uspoređuju riječi triju jezika, nego najčešće složenije sintaktičke strukture: sintagme, jednostavne rečenice, složene, pa čak i zavisnosložene rečenice. Dakle, nije rječnik u uobičajenom smislu toga termina — »knjiga koja sadrži lekseme nekog jezika s objašnjenjima njihova značenja ili lekseme nekog jezika s njihovim ekvivalentima u stranom jeziku ili stranim jezicima«. ⁹ Ali, zapovijedi su u ovoj knjizi natuknice, kojima se bilježi ekvivalent na druga dva jezika. Ta shema, dakle, odgovara shemi višejezičnih rječnika. U specijalnim ili posebnim rječnicima, među kojima su terminološki rječnici najbrojniji, sintagma je česta natuknica, budući da je ona, sintagma, termin, i ne da se objasniti zbrojem značenja svakoga leksema koji je njen dio. Uostalom, upravo provedena usporedba s jednim od jezika u Babićevoj knjizi — njemačkim jezikom — pokazuje da su u nazivljima pojedinih struka istovrjednice hrvatskim sintagmama u njemačkome jeziku složenice.

Prije zaključka recimo i riječ-dvije o današnjemu nazivlju vezanome uz jedrenjake, te udjelu Babićeva nazivlja. Premda je pojavom parobroda prestala trgovačka iskoristivost jedrenjaka, oni su i danas prisutni kao sportska i rekreativna plovila. U skladu s time je i dio nazivlja vezanoga uz velike i složene jedrenjake prešao u pasivan fond, ali su osnovni nazivi i danas potrebni. U uporabi nalazimo dva usporedna niza naziva: u mornarskome se žargonu upotrebljavaju primljenice iz talijanskoga jezika fonološki i morfološki prilagodene hrvatskome jeziku (npr. *flok, kontraflok, karbunera, gabija, kolumba, bokaporta, prova, ankorat se* i sl.), dok brodarske nomenklature, stručna literatura i pomorski rječnici normiraju riječi hrvatskoga porijekla (npr. *prečka, prečkica, glavna letnjača, košnjača, kobilica, otvor broda, pramac, usidriti se* i sl.). Veliki je dio tih normiranih leksema zabilježen upravo u Babićevim rječnicima.

9 Marko Samardžija, *Leksikologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XX. stoljeću*, Zagreb 1995., str. 91.

Ovaj pregled četvrte Babićeve knjige **Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku**, tiskane u Bakru 1878. godine, pokazao je samo dio njegova doprinosa hrvatskoj leksikografiji. S preostalim rječnicima čini cjelinu koja stoji na čelu nastojanja da se hrvatski jezik uključi u pomorsko školstvo i postane službeni jezik pomorstva uz hrvatsku obalu. Stoga, parafrazirajući sintagmu *Bogoslav Šulek — otac hrvatskoga znanstvenoga nazivlja*, možemo s potpunim opravdanjem Šulekova suvremenika pomorskoga časnika, nastavnika i leksikografa Božu Babića nazvati ocem hrvatskoga pomorskoga nazivlja.

Literatura

1. Centar usmjerenog obrazovanja za kadrove u pomorstvu — Bakar 1975–1989. *U povodu 140. obljetnice škole 1849–1989, Bakar 1989.*
2. Vatroslav Cihlar, *Bakar u našoj pomorskoj historiji*, »Pomorstvo«, Rijeka 1954.
3. Milivoj Čop, *Riječko školstvo (1848–1918)*, Rijeka 1988.
4. Oliver Fijo, *Prilozi poznavanju pomorskoga školstva na našoj obali u XIX stoljeću*, Zagreb 1958.
5. Vladimir Glumac, *Narodna riječ u riječkoj nautici*, »Riječka revija«, br. 4, Rijeka 1952.
6. *Hrvatska enciklopedija*, sv. 2, Zagreb 1941.
7. Blaž Jurišić, *Rukopisni nautički rječnik Antuna Mikoća iz godine 1852.*, »Anali Jadranskog instituta JAZU«, sv. II., Zagreb 1958.
8. Blaž Jurišić, *O našoj pomorskoj terminologiji*, »Pomorski zbornik«, knj. I, Zagreb — Zadar 1962.
9. Ivo Marochino, *Bakar kroz vjekove*, Bakar 1978.
10. *O moru, o radu, o školi, o sebi. Eseji, pjesme, članci*, Pomorska akademija Bakar o 98-oj godini rada, Bakar 1947.
11. *Pomorska enciklopedija*, sv. 1, Zagreb 1972.
12. Boris Pritchard, *Povijesni razvitak hrvatske jezične leksikografije u pomorstvu*, »Pomorski zbornik«, knj. 31, Rijeka 1993.
13. Boris Pritchard, *O ranom razdoblju hrvatske jezične leksikografije u pomorstvu*, »Riječ«, sv. 1, Rijeka 1996.
14. Marko Samardžija, *Leksikologija hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XX. stoljeću*, Zagreb 1995.
15. *125. obljetnica pomorskog školstva u Bakru 1849–1974*, Bakar 1974.
16. Diana Stolac, *Počeci hrvatske pomorske terminologije*, »Fluminensia«, br. 1–2, Rijeka 1990.
17. Diana Stolac, *Pomorski rječnici Bože Babića*, »Dometi«, br. 10, Rijeka 1990.
18. Diana Stolac, »*Morski rječnik*« iz 1870. godine, »Vjesnik Arhiva Hrvatske Rijeka«, br. 33/34, Rijeka 1992.
19. Diana Stolac, *Hrvatsko pomorsko nazivlje*, Zbornik »Sveti Vid«, knj. 1, Rijeka 1995.
20. Bernard Stulli, *O hrvatskom jeziku u riječkoj nautici i radu J. A. Mikoća*, »Riječka revija«, br. 1–2, Rijeka 1953.
21. Albert Šporer, *90-godišnjica bakarske nautike*, Sušak 1940.
22. Radovan Vidović, *Pomorski rječnik*, Split 1984.
23. Radovan Vidović, *Jadranske leksičke studije*, Split 1993.

Zapovjed brodovnih obava by Božo Babić, from 1878

The paper deals with the book *Zapovjed brodovnih obava u hrvatskom, njemačkom i talijanskom jeziku* (*Ship Commands in Croatian, German and the Italian Language*) by Božo Babić, published 1878 in Bakar, Croatia. Božo Babić was one of the greatest names of the Croatian maritime lexicography. This book is a little special dictionary of ship commands in Croatian, Italian and German. Nineteenth century's ship commands are separated into 14 semantic groups, in which the author demonstrates all the events on the sailing ship from hoisting the sail and handling of the ship under all kinds of winds, to riding at anchor. Babić offers the Croatian commands instead of Italian and German official commands, and instead of common jargon spoken by Croatian seamen — a kind of combination of Croatian and Italian.

